

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВЕДНИЦТВА НАРОДІВ СВІТУ. ОСНОВНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Виконавець:

Мільман Марія,
учениця 10 класу
Києво-Печерського ліцею
№ 171 «Лідер»

Керівник:

Комаров Ю.С., вчитель
Києво-Печерського ліцею
№ 171 «Лідер»

Зміст

Пролог.

Вступ.

- Андрей Шептицький.
- Сіді Абдель-Кадр Бен-Габріт.
- Семпо Сугіхара.
- Валентина Березльова.
- Олена Валендович та Михайло Громов.
- Юлія Кухта.
- Ірена Сендлер.
- Родіон Кличко.

Висновки.

Посилання.

Використана література.

На конкурсній роботі зайняла 2 місце.

Пролог

«Вот слушайте, – сказал старик. – Я живу на окраине Риги. Перед войной рядом с моим домом поселился какой-то человек. Он был очень плохой человек. Я бы даже сказал, он был бесчестный и злой человек. Он занимался спекуляцией. Он спекулировал вместе со своей женой. И вот немцы заняли Ригу и сознали всех евреев в “гетто” с тем, чтобы часть убить, а часть просто уморить с голоду. Все “гетто” было оцеплено, и выйти оттуда не могла даже кошка. Кто приближался на пятьдесят шагов к часовым, того убивали на месте. Евреи, особенно дети, умирали сотнями каждый день, и вот тогда у моего соседа появилась удачная мысль – нагрузить фуру картошкой, “дать в руку” немецкому часовому, проехать в “гетто” и там обменять картошку на драгоценности. Их, говорили, много еще осталось на руках у запертых в “гетто” евреев. Так он и сделал. Перед отъездом он встретил меня на улице, и вы только послушайте, что он сказал. “Я буду, – сказал он, – менять картошку только тем женщинам, у которых есть дети”.

– Почему? – спросил я.

– А потому, что они ради детей готовы на все и я на этом заработаю втрое больше.

Я промолчал, но мне это тоже недешево обошлось. Видите? – Латыши вынул изо рта потухшую трубку и показал на свои зубы. Нескольких зубов не хватало. – Я промолчал, но так сжал зубами свою трубку, что сломал и ее, и два своих зуба. Если бы он тотчас же не ушел, то я, может быть, убил бы его одним ударом. Он, кажется, догадался об этом, потому что отскочил от меня и оскалился, как хорек... Но это не важно. Ночью он нагрузил свою фуру мешками с картошкой и поехал в Ригу в “гетто”. Часовой остановил его, но, вы знаете, дурные люди понимают друг друга с одного взгляда. Он дал часовому взятку, и тот оказал ему: “Ты глупец. Проезжай, но у них ничего не осталось, кроме пустых животов. И ты уедешь обратно со своей гнилой картошкой. Могу идти на пари”.

В “гетто” он заехал во двор большого дома. Женщины и дети окружили его фуру с картошкой. Они молча смотрели, как он развязывает первый мешок. Одна женщина стояла с мертвым мальчиком на руках и протягивала на ладони разбитые золотые часы. “Сумасшедшая! – вдруг закричал этот человек. – Зачем тебе картошка, когда он у тебя уже мертвый! Отойди!” Он сам рассказывал потом, что не знает, как это с ним тогда случилось. Он стиснул зубы, начал рвать завязки у мешков и высыпать картошку на землю. “Скорей! – закричал он женщинам. – Давайте детей. Я вывезу их. Но только пусть не шевелятся и молчат. Скорей!” Матери, торопясь, начали прятать испуганных детей в мешки, а он крепко завязывал их. Вы понимаете, у женщин не было времени, чтобы даже поцеловать детей. А они ведь знали,

что больше их не увидят. Он нагрузил полную фуру мешками с детьми, по стонам оставил несколько мешков с картошкой и поехал. Женщины целовали грязные колеса его фуры, а он ехал, не оглядываясь. Он во весь голос понукал лошадей, боялся, что кто-нибудь из детей заплачет и выдаст всех. Но дети молчали.

Знакомый часовой заметил его издали и крикнул: “Ну что? Я же тебе говорил, что ты глупец. Выкатывайся со своей вонючей картошкой, пока не пришел лейтенант”.

Он проехал мимо часового, ругая последними словами этих нищих евреев и их проклятых детей. Он не заезжал домой, а прямо поехал по глухим проселочным дорогам в леса за Тукумсом, где стояли наши партизаны, сдал им детей, и партизаны спрятали их в безопасное место. Жене он сказал, что немцы отобрали у него картошку и продержали под арестом двое суток. Когда окончилась война, он развелся с женой и уехал из Риги.

Старый латыш помолчал.

– Теперь я думаю, – сказал он и впервые улыбнулся, – что было бы плохо, если бы я не сдержался и убил бы его кулаком» [1].

К.Г. Паустовський.

«Повість про життя.

Початок невідомого століття»

Вступ

Поняття «Праведник народів світу» («Хасідей уммот Ха-олам» – іврит) з'явилося у 1953 році. Згідно із законом про Національний меморіал Катастрофи (Шоа) та Героїзму «Яд Вашем», «Праведник народів світу» – звання, що присвоюється не євреєві, який під час Голокосту рятував євреїв, ризикуючи при цьому власним життям.

Для визнання особи Праведником світу існує ряд умов:

1. Ініціатива спасіння має належати рятівнику.
2. Має бути доведеним факт існування ризику для життя рятівника.
3. Рятівник мав усвідомлювати і планувати саме спасіння єврея.
4. Дії рятівника мали бути вмотивовані не отриманням грошової винагороди, а якщо він і брав гроші, то з метою забезпечити успіх операції, а не задля збагачення.
5. Все вище перелічене має бути підтверджено свідченнями врятованих або наявністю підтверджуючих документів.

Пошуками потенційних Праведників світу займається спеціальна комісія при «Яд Вашем».

Праведники нагороджуються дипломами та медалями, їх імена заносять на Стіну пошани в Саду Праведників світу на території музею «Яд Вашем».

Ось так можна коротко охарактеризувати це поняття, якщо розглядати його виключно як загальноприйнятий термін.

Але ж Праведник світу – це не тільки почесне звання. Праведник – це передусім Людина. Все інше – знак пошани, відзнака. Вшанувати далеко не завжди означає зрозуміти.

Я у своїй роботі маю на меті, розглянувши деякі соціально-психологічні аспекти Голокосту, встановити основоположні мотиви праведництва народів світу.

Для кожної людини її життя є найвищою цінністю. Ми маємо визначити, що штовхає людину на те, щоб ризикнути власним життям заради порятунку іншої людини. Це повністю суперечить теорії Дарвіна про «інстинкт самозбереження», треба зрозуміти, що праведництво як таке є важливим для *кожної* країни і нації, адже ніхто не знає, кому і коли знадобиться порятунок.

Крім того, праведництво світу можна розглядати як важливе соціальне явище періоду Другої світової війни. В цьому аспекті воно базується на загостреній проблемі морального вибору Людини. Ця проблема була, є і буде актуальною в усі часи.

Під час Голокосту перед багатьма людьми постало питання: чи варто ризикувати власним життям, заради спроби врятувати життя іншої людини? Варіантів відповіді було три.

Перший: так, варто. Особисто я вважаю всіх без винятку людей, які обрали цей варіант, Праведниками світу. При чому незалежно від їх мотивації. Другий варіант: сприяти здійсненню «остаточного вирішення єврейського питання». Третій: стояти осторонь.

Польський письменник Бруно Ясенський сказав: «Не бійтеся ворогів, які можуть тільки вбити; не бійтеся друзів, які можуть тільки зрадити; бійтеся байдужих, які не зраджують і не вбивають, але з їх мовчазної згоди кояться найстрашніші злочини в цьому світі».

Зрозуміти мотивацію тих, що обрали другий і третій варіанти, в принципі нескладно: страх за власне життя, користь тощо. Інша справа – Праведники. Точно визначити всі мотиви, які керували цими людьми неможливо. Але спробувати зрозуміти хоча б основне, побачити по-новому, здавалося б, очевидні речі – це вже багато.

Окрім актуальності теми є ще одна причина, через яку я зацікавилась проблематикою праведництва.

В родині моєї прабабусі було шестеро дітей. Після війни залишилася вона одна. На її родину не вистачило Праведників; як виявилось, поруч були лише байдужі, і ті, кому більше до душі було співробітництво із владою. Але ж я вдячна тим, хто врятував інші родини.

Методом, який я обрала для дослідження проблематики праведництва народів світу, є аналіз історій спасіння. Робота виконана у вигляді таблиці з двох колонок. У лівій колонці – власне історія; коротка розповідь про самого Праведника та його допомогу жертвам Шоа. Друга колонка – «історичне тло», тобто що в цей час відбувалося на територіях, де жив Праведник. Зроблено це скоріше для читача – для того, щоб по-справжньому оцінити подвиг цих людей, треба розуміти закони часу, в якому вони жили, закони «воєнного часу».

Передбачаючи зауваження, що в моїй роботі є декілька осіб, які не визнані Праведниками народів світу, я маю висловити власну точку зору з питання про надання цього звання. Я вважаю, що єдиним визначальним критерієм в цьому питанні є результат: чи були внаслідок дій Праведника врятовані люди. Звичайно, якщо у людини не було ніяких корисливих мотивів – це варто поваги і захоплення. Але ж і в результаті дій тих, хто рятував «за гроші», наражаючи на небезпеку власне життя, також змогли вижити сотні, а іноді й тисячі євреїв. І якби цих людей не було, якби вони віддали перевагу позиції споглядачів, жертв Голокосту було б іще більше.

Хоча у ході роботи, я давала власну оцінку наведеним історіям, остаточні висновки винесено в окремих, останній розділ.

Андрей Шептицький

Андрей (Роман) Шептицький протягом більш ніж п'ятдесят років був Митрополитом Української греко-католицької церкви. Походив із заможної графської родини. Роман отримав блискучу освіту, вивчав право у Кракові, отримав ступінь доктора права; вивчав філософію у Відні; оволодів вісьмома мовами, серед яких грецька, латинська, а також іврит. У травні 1888 року Роман вступив до Добромильського монастиря, а в липні змінив світське ім'я на монаше – Андрей. В 1896 Андрея призначають ігуменом монастиря св. Онуфрія у Львові. Він починає широку місіонерську діяльність. За його ініціативою засновується типографія для видання релігійних книжок, випускається журнал «Місіонар»; крім того, Шептицький займається педагогічною діяльністю. Він був надзвичайно харизматичною

Газові камери.

«Райхсканцлер, їх же було лише сто!»

Командир групи Гімmlеру

«Литва, Польща, Білоруссія і Україна стали головними сферами активності айнзацгруп. Но после восьми месяцев непрерывных убийств немцы пришли к убеждению, что этот метод уничтожения недостаточно эффективен и слишком действует на психику убийц. Бесперывные, хладнокровные и беспричинные убийства сказались на многих солдатах. Одни пристрастились

особистістю, тож не дивно, що він швидко здобув популярність як у церковних колах, так і серед народних мас. Невдовзі Шептицького рукопокладено у сан єпископа. А в 1900 році, після смерті Митрополита Юліана Куїловського він стає Архієпископом, Митрополитом Галицьким. На власні кошти він відкриває школи, бібліотеки, лікарні. Користується неймовірним авторитетом у народі. В 1939 році починається радянська окупація Галичини. Буквально за декілька тижнів ліквідуються духовні семінарії, монастирі, католицькі видавництва, школи. Розпочинається широка атеїстична пропаганда. Людей практично силою зганяють на комуністичні мітинги. Не дивно, що Шептицький одразу ж починає вбачати у комуністах ворогів. Треба сказати, що це було взаємним. Авторитет, яким користувався Митрополит, певна річ, насторожував радянську владу. Але відкрито нападати вона не могла – треба було зважати на широке коло прихильників Шептицького. Але ніхто не заважав збирати на нього компромат, влаштовуючи арешти і допити монахів та священників.

Отже, треба підвести підсумок, ким був, яке положення у суспільстві займав Андрей Шептицький в період трагедії Шоа. Успішний у своїй духовній кар'єрі, забезпечений, популярний у народі та в церковних колах. Людина з блискучою (!) освітою та великими зв'язками.

Рік 1941. Радянська влада залишає Галичину.

Андрей Шептицький підтримує німців і навіть надсилає вітальний лист Гімлеру.

Це головна причина того, що Шептицький досі не визнаний Праведником народів світу. «Яд Вашем» неодноразово розглядав його питання, але знаходилися аргументи проти визнання Шептицького. Головний з них –

к алкоголю, чтобы преодолеть отвращение от своей мерзкой жестокости. Другие так радовались новой роли, что армия боялась этого влияния на регулярных солдат. Даже Генриха Гимmlера, главу СС, однажды стошнило, когда он был свидетелем массового убийства.

Поэтому было решено применять иные методы. Теперь убийства совершали в лагерях смерти, скрытно и эффективно, как раньше не могли себе и представить. Чтобы убийцы не стали свидетелями кровавого зрелища, оборудовали душегубки – специальные автомобили, внутри которых заключенные задыхались от выхлопного газа, который направляли туда от мотора. Но и этого немцам показалось мало, недостаточно эффективно. Позднее они ввели газовые камеры, где евреев убивали газом, а потом сжигали в печах...»[3].

це саме його підтримка німецьких окупантів на початку війни і його благословення СС «Галичина». Пояснень його діям існує декілька. Перше – він вважав, що краще бути у влади на гарному рахунку і не конфліктувати з нею, тим паче з самого початку. Друге пояснення, яке для мене є більш аргументованим, – на фоні атеїстично налаштованих комуністів, які до того ж влаштовували в Галичині жорстокі репресії з метою встановлення радянської влади, німці в очах Шептицького на той момент виглядали практично рятівниками. До того ж, на той час про політику Гітлера стосовно євреїв широким колом відомо ще не було. Та й хто б міг повірити, що нація, яка дала світу Шиллера, Гете, Баха, спроможна безжально знищити мільйони людей? Всі новини про антисемітську політику Німеччини сприймалися як пропаганда, створена радянською владою. Це було помилкою Митрополита, бо згодом виявилось, що нова влада ще страшніша за стару. Але він визнав свою помилку. Шептицький привітав нову владу, а не її антилюдяну політику. Коли ж побачив реалізацію нацистських ідей, ставлення до них він різко змінив.

Шептицький, церковний служитель (!), у своїх листах часто зазначав, що обмеження релігійної свободи і нав'язування атеїзму вже не вбачалося йому таким жахом порівняно з убивствами людей, і зокрема, масовим винищенням євреїв.

Останнє настільки шокувало Шептицького, що він у лютому 1942 року у письмовій формі звернувся до Гімmlера, виступивши проти винищення єврейської нації. Йому відповіли: якби не літній вік і не великий авторитет, його б розстріляли за захист жидів.

У серпні 1942 року Шептицький розпочинає грандіозну кампанію з порятунку євреїв. Тільки в серпні близько 2000 єврейських дітей

були таємно вивезені в різні монастирі. Багато євреїв він переховував особисто у своєму єпископському замку. Крім того, розпорядження своїм вірним рятувати євреїв Митрополит дав у письмовій формі, чим значно підвищив ступінь ризику особисто для себе. Письмовий документ, у разі потрапляння до гітлерівців, був готовим обвинуваченням.

Інше звинувачення проти Шептицького полягає в тому, що він нібито переховував євреїв не особисто, а віддаючи накази і *не забороняючи* слугам ховати їх у Єпископському замку. На це можна знайти цілком логічне спростування. По-перше, переховування євреїв, з точки зору окупантів, було злочином. Отже, Шептицький віддавав злочинні накази. За це він міг бути покараний так само, як і виконавці цих наказів.

По-друге, те, що переховування євреїв у Замку було ініціативою самого Митрополита, – це доведений факт. Один з врятованих Шептицьким – раб Давид Кахане, був ініціатором винесення питання про надання Митрополиту посмертно звання Праведника світу на розгляд комісії «Яд Вашем».

Шептицькому можна закидати скільки завгодно обвинувачень, можна як завгодно довго, але факт залишається фактом – завдяки йому було врятовано кілька тисяч євреїв [2].

Сіді Абдель-Кадр Бен-Габріт

Сіді Абдель-Кадр Бен-Габріт під час Другої світової війни був імамом Великої мечеті в Парижі. Він рятував євреїв Франції, видаючи їм посвідчення про те, що вони є мусульманами. Це тим більш дивне, бо саме в цей час

«Великий» муфтії Хадже Амін ель-Хусейні

«...Він наполягав на бомбардуванні Тель-Авіва літаками Люфтваффе, вимагав висадити у Палестині німецьких парашутистів. Тільки виключна військова напруга

головний муфтії Єрусалима видав «фетву» (релігійне розпорядження в ісламі), за якою наказував мусульманам всіляко сприяти фашистам у справі «остаточного вирішення єврейського питання».

Сіді Абдель-Кадр Бен-Габріт не отримав звання Праведника народів світу, бо не було доведено, що, рятуючи євреїв, він ризикував життям, а це, як вже зазначалося, є однією з умов надання цього звання.

Забувати це ім'я ми не маємо права. Особливо в час, коли протистояння між євреями і арабами досягло свого апогею.

Та, на жаль, знайти детальну інформацію про цю людину мені не вдалося. Незважаючи на те, що ролі арабського народу в Голокості і, зокрема, допомозі, яку надали євреям деякі його представники, присвячено цілі книги, відомо мало імен. Фактів багато, але конкретика ніби стерта. Очевидно, на цьому позначилися гостра ворожнеча між націями [4].

на Східному фронті не дала змоги нацистам втілити в життя ці «скромні побажання» свого палестинського союзника. Хадже Амін користувався у Берліні особливим впливом, а в ході операцій на Балканах став до того ж особистим другом Гімmlера. У 1943 муфтії по радіо призвав весь ісламський світ на священну війну проти євреїв: «Вбивайте всіх євреїв, що вам попадаються. Так велить Аллах...» [5].

Мотивація дій Шептицького належить до соціально-психологічного аспекту Шоа, який я умовно назвала «релігійним». Для багатьох сьогодні це може здатися непереконливим аргументом. Але недооцінювати цей фактор було б неправильно у зв'язку з цілим рядом причин.

Релігія у цьому випадку розглядається як суспільно-психологічне явище. Психологія людини, яка буде життя відповідно до певних релігійних канонів, відрізняється від психології атеїста. Річ у тому, що фактично всі релігійні конфесії визнають людське життя найвищою цінністю. Релігія серед іншого може відігравати роль ефективного стримувального механізму. Віруюча людина (в ідеалі) добровільно бере на себе догми та обмеження своєї релігії. Таким чином її поведінка та її дії відповідають ustalеним нормам цього вірування. У випадку Андрея Шептицького мова йде про християнство, де існує така заповідь, як «Не убий», у випадку Сіді Абдель бен Габріта – мусульманство.

Звичайно, релігійний фактор не був самостійним, і роль, яку він відіграв у діях того чи іншого Праведника, залежить ще й від його особистих якостей, світобачення тощо. Але виділення його серед інших є цілком припустимим.

Семпо Сугіхара

*«Мисливець не має права
вбити пташку, що летить до
нього в пошуках притулку»
Самурайський кодекс Бусідо*

Семпо Сугіхара під час Другої світової війни був генеральним консулом Японії у Литві. Посольство знаходилося у місті Каунасі, стратегічно важливому пункті, бо знаходилося воно на кордоні Німеччини і СРСР. Литва на той час у багатьох євреїв асоціювалася з миром і процвітанням, оскільки литовські євреї практично ніколи не зазнавали переслідувань на національному ґрунті. Саме тому вони довго не усвідомлювали загрози, яка над ними нависла. Вони надавали посильну допомогу єврейським біженцям з Польщі, але не до кінця вірили в їх розповіді про тисячні звірські вбивства. Тому литовські євреї, у яких на самому початку війни був реальний шанс втекти, емігрувати, спохватилися надто пізно. Можливість вже була упущена.

Влітку 1940 року радянська влада дала дозвіл на еміграцію польських євреїв через територію СРСР, якщо вони мали візи в кінцевий пункт свого призначення. Здавалося, з'явився шанс на порятунок. Але вже в липні всі закордонні посольства Литви було сповіщені радянською владою про те, що їм варто залишити Каунас. Майже всі дипломати підкорилися і невдовзі залишили країну.

В липні практично всі виходи з країни для євреїв були зачинені. Залишався єдиний вихід – через Схід. Єдиний, бо на той момент у Каунасі залишилося всього два закордонні консули – Сугіхара, який за власним проханням отримав двадцятиденну відстрочку, та Ян Цвартендік, виконуючий обов'язки кон-

Форт смерті у Каунасі

«...Наступление шло стремительно, и уже 24 июня 1941 года оккупанты захватили Каунас. Быстрое наступление германских воинских частей, отсутствие плана эвакуации, растерянность властей, слабая информированность евреев о нависшей над ними смертельной опасности привели к тому, что только лишь крайне малая часть еврейского населения сумела убежать от наступающих оккупантов вглубь страны. Им выпало уцелеть. Большинство же евреев Каунаса, да и всей Литвы, остались заложниками на оккупированной территории. Литовские националисты злорадствовали, всячески стараясь угодить гитлеровским оккупантам. Уже 27 июня 1941 года они среди бела дня организовали первую жестокую бойню евреев Каунаса. Под улюлюканье, аплодисменты собравшейся злобной толпы и пение литовского национального гимна садисты на одной из улиц города после долгих пыток и оскорблений безжалостно растерзали и убили 68 человек, среди них трех раввинов и одного ребенка. Через несколько месяцев после оккупации гитлеровцами Кау-

сула Голландії. Обидва вже знали про звірства нацистів і про те, що загрожує євреям, які залишилися в країні. До Сугіхари надійшла величезна кількість запитів на отримання транзитної японської візи.

Річ була в тому, що серед колоніальних володінь Голландії було два острови – Кюрасао і Голландська Гвіана, які не потребували офіційних голландських в'їзних віз для в'їзду на їх території. Окрім того, Цвартендік добився дозволу ставити у паспорти біженців штампель, який засвідчував, що їм дозволений в'їзд у колоніальні володіння Голландії. Залишалося знайти шлях для переїзду через територію СРСР. Радянський консул погодився видати їм дозвіл за умови, що крім голландської в'їзної візи у них буде японська транзитна віза.

Сугіхара тричі телеграфував до свого уряду з проханням дозволити йому видачу транзитних віз єврейським біженцям, і тричі отримував відмову:

«ПО ПОВОДУ ВАШЕЙ ПРЕДЫДУЩЕЙ ПРОСЬБЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ТРАНЗИТНЫХ ВИЗ тчк КАТЕГОРИЧЕСКИ УВЕДОМЛЯЮ ЧТОБЫ ВЫ НЕ ВЫДАВАЛИ НИКАКИХ ТРАНЗИТНЫХ ВИЗ ЛИЦАМ НЕ ИМЕЮЩИМ НА РУКАХ ОФИЦИАЛЬНОЙ ВИЗЫ В КОНЕЧНЫЙ ПУНКТ НАЗНАЧЕНИЯ ГАРАНТИРУЮЩЕЙ ЧТО ДАННОЕ ЛИЦО НЕ ОСТАНЕТСЯ НА ТЕРРИТОРИИ ЯПОНИИ тчк НИКАКИЕ ИСКЛЮЧЕНИЯ НЕ ДОПУСКАЮТСЯ тчк РАССЧИТЫВАЮ ЧТО ВЫ НЕ СТАНЕТЕ ОБРАЩАТЬСЯ С НОВЫМИ ЗАПРОСАМИ тчк ПОДПИСЬ: К. ТАНАКА, МИД, ЯПОНИЯ.»

Сугіхара пішов на рішучий крок. Не маючи дозволу на підписання віз, більше того, отримавши офіційну заборону виписувати візи біженцям, він з 31 липня і до 28 серпня почав

наша все еврейское население города было заперто в ужасном средневековом гетто в пригороде Виллямполь. Условия жизни в Каунаском гетто были невыносимыми. Узников заставляли рыть в разных местах в окрестностях города большие рвы, их подвергали самым жестоким истязаниям. Многие голодные, измученные евреи, зверски избиваемые по любому поводу, быстро теряли силы и умирали...» [7].

буквально штампувати їх. Час піджимав, кожної хвилини консул побоювався отримати наказ залишити Каунас, тому працював вдень і вночі, підключивши до справи свою дружину Юкіо. Перед консульством була величезна черга. Подружжя намагалося видати якомога більше віз, рятуючи тим самим тисячі життів.

28 серпня Сугіхара отримав наказ закрити посольство і залишити територію Литви. Мало не в останню хвилину перед від'їздом він віддав консульську печатку біженцю, якого навіть не знав, щоб той мав змогу врятувати ще хоча б декілька життів.

Після повернення на Батьківщину, Сугіхару, як це не дивно, навіть не звільнили одразу ж з міністерства закордонних справ. Звільнення відклали до закінчення війни, оскільки Семпо з його неймовірною ерудицією був потрібен уряду. А в 1945 році без будь-яких церемоній він був відсторонений від служби [6].

Насправді в будь-якій історії порятунку поєднуються багато різних аспектів. Часом важко визначити, який з них все ж таки відіграв вирішальну роль у розвитку подій. Саме таким є приклад консула.

Важливим і вражаючим явищем доби Шоа стало те, що багато людей зіткнувшись з проблемою вибору, про яку вже було сказано, приходили до розуміння того, що вони просто не можуть не допомогти. Не використати можливість врятувати чиесь життя, залишити людей, яким необхідна допомога. Називаю це явище вражаючим, бо адекватно пояснити його складно, а зрозуміти до кінця, мабуть, неможливо. В цьому феномені є багато складових – жалість, співчуття... Можна перелічувати довго. Це явище варто прийняти як даність; у психології людей досі існує безліч нерозгаданих таємниць, і відкидати факт тільки через те, що йому не знайшлося логічного пояснення, – неприпустимо.

Крім того, Сугіхара також був віруючою людиною. На питання, як він звачився на такий вчинок, Сугіхара відповідав: «Так, я ослуховався свого керівництва, але якби я вчинив інакше... Я ослуховався б свого Б-га».

Валентина Березльова

Веніамін Ліберман працював редактором на Київській кіностудії. В армію його не взяли через стан здоров'я.

29 вересня Веніамін прийшов до своєї знайомої Валентини Березльової попрощатися, але Валентина його не відпустила і сховала у підвалі свого будинку. Одного разу він вийшов на вулицю, де його впізнав поліцей і відвів до табору. Валентина впевнила охорону, що Ліберман не єврей, а караїм. Їх відпустили, і Березльова сховала його в іншому будинку, та двірник видав єврея поліції. Ціною великих зусиль Валентині вдалося знову звільнити Веніаміна – допомогло підтвердження декількох сусідів, що Ліберман – караїм. Перевірити цей факт можливості не було, оскільки домова книга будинку, де до війни проживав Веніамін, згоріла, а його документи він сам знищив. Валентина змогла дістати нові документи, де зазначалося, що Ліберман – караїм, згодом їм допомогли дістати «аусвайс» – німецькі документи.

Знайома Валентини, яка знала, що та перешовує єврея, порадила їм поїхати з Києва. «На станції стоїть німецький ешелон з полоненими, – сказала вона. – Їм потрібна кухарка». Валентина та Веніамін знайшли командира ешелону і він взяв Валентину на посаду кухарки, а Веніаміна зарахував писарем. Доїхавши до Білої Калити, вони покинули ешелон і добралися до Ростова-на-Дону, куди вже входили радянські війська. Там Веніамін зустрів свого друга – відомого українського поета Любомира Дмитренка. Він підтвердив військовому коменданту Ростова розповідь Валентини і Веніаміна про їх поневіряння [8].

Україна. Бабин Яр

«Люди добре справляються з фізичними труднощами. Значну роль зіграло також велике напруження фізичних сил, які вимагались від них під час масових акцій знищення. Їх мораль та витримка збереглися тому, що кожному було пояснено політичне значення цих заходів» [9].

**З донесення про
обстановку,
31.07.1941**

«На протилежній стороні оврага були встановлені кулемети. Деяких розстрілювали з пістолета. Заглушаючи постріли над оврагом літав літак. Тільки 29 та 30 вересня нацисти за допомогою місцевої поліції вбили 33 771 єврея...» [10].

В історії Валентини Березльової існує принципово важлива деталь – врятований був її другом. А отже, Голокост ми розглянемо в аспекті змін у суспільних відносинах. Навіть знаючи про загрозу, що часто існувала для тих, хто зважувався допомогти, зрозуміти Праведників, що рятували своїх рідних, друзів, знайомих, легше. Річ у тому, що в такій ситуації Голокост ставав особливою трагедією Праведника. Для багатьох очевидною стала різниця, яких євреїв будуть винищувати: якихось абстрактних, незнайомих чи найкращого друга, сусіда, дружину, чоловіка.

«Пример моих родителей, поддерживающих немецкую нацистскую партию, показывает, что антисемитские взгляды вполне уживаются с добрыми личными отношениями с отдельными евреями. Тут можно было бы углядеть признаки терпимости, если бы на деле это не было бы попыткой совмещения несовместимого – той самой мешаниной, которая позже позволила мне посвятить себя целиком бесчеловечной политической системе, ни разу не усомнившись в собственной порядочности. Проповедуя, что все несчастья в мире от евреев, что еврейский дух растлевает, а еврейская кровь ведет к нравственной деградации, я не думала ни о вас, ни о старике Леви, ни о Розель Кон – передо мной был отвлеченный образ человека-пугала: “еврея”.

І кожда я узнала, что євреєв увольняют с работы, лишают жилья и загоняют в гетто, в моем мозгу автоматически сработали блоки, не допускавшие мысли о том, что та же судьба может постигнуть вас или старого Леви. Тот, кого преследовали и «обезвреживали», был неким абстрактным «євреем»» [8*].

Меліта Машман, голова Ліги німецьких дівчат у «Гітлерюгенд»

Наведений уривок доводить вищесказане, говорячи математичними термінами, «методом від супротивного». Меліта Машман розповідає, що антисемітизм далеко не завжди був свідомим і спрямованим. Часто євреї дійсно ставали узагальненим абстрактним образом ворога. Ніяких імен, ніяких конкретних осіб. Для когось це ставало поштовхом для сприяння у винищенні єврейського народу; інші займали нейтральну позицію, спостерігаючи осторонь, як винищують «винуватців у всіх бідах».

До того часу, доки в свідомості пересічної людини (не будемо враховувати винятки) єврейський народ залишався ось таким абстрактним образом, все здавалося природним – є якийсь ворог, якого винищують. Навіщо, за що, як – не має значення. Але якщо «ворогом» несподівано виявляється близька людина, все перестає бути таким простим і зрозумілим. І вже набагато складніше залишитися осторонь або співпрацювати з владою, якій абсолютно байдуже, що саме цей єврей точно нічого поганого нікому не зробив.

Коли колони євреїв вели на розстріл, батьки у відчаї кидали новонароджених у натовп, виштовхували дітей з колони, сподіваючись, що їх врятують. І знаходилися люди, які забирали дітей, брали до себе на виховання.

Відомий випадок, коли нацистський поліцай, знайшовши у куцах єврейську дитину, забрав її додому, не знайшовши в собі сил видати її.

На жаль, так робили не всі. Переховування дитини було ще важчим, ніж переховування дорослого. Адже зовсім сховати дитину від чужого ока, ще й в умовах, коли очі та вуха були всюди, було важко; крім того, вона потребує багато уваги, і плач або нестриманий крик міг видати всіх. Пояснити, звідки так несподівано в родині з'явилася дитина, знайомим теж непросто. Але це не заважало багатьом ризикувати або навіть жертвувати заради дітей власним життям.

Ось декілька історій таких спасінь.

Олена Валендович та Михайло Громов

«Одного ранку, це було у 1942 році, німці супроводжували групу євреїв, в якій були я та моя сестра Катя, на працю поза межами гетто. Моя сестра з донькою в обіймах вбігла у зруйновану будівлю, що знаходилася поряд з парканом з колючого дроту, який оточував гетто. Вона посадила дівчинку на камінь, положила біля неї мішечок з одягом, дала їй іграшку і сховалася за стіною будівлі. Деякий час дівчинка гралася іграшкою, але потім почала плакати. Сестра не підійшла до неї, оскільки твердо вирішила, що дитина не повернеться до гетто, де на неї очікувала неминуча смерть.

Чоловік, що проходив повз, почувши плач, повернувся, узяв дитину і пішов далі з нею на руках. Мати дівчинки прослідкувала за ним деякий час, а коли побачила будинок, у який він увійшов, повернулася і пішла назад в гетто.

Чоловіком, який взяв Валю, був Михайло Громов; він проживав у домі Олени Валендо-

Білорусь

«Изверги издевались над евреями, били плеткой. Когда их повезли на расстрел, одна еврейка сбросила с машины ребенка. Люди хотели взять, но немцы не дали, потянули к яме и убили. А мать убежала в лес. Она была в лесу до ночи, потом пришла, искала своего мальчика, и немцы ее расстреляли...» [12].

З Листа Люби Майорової, учениці 3 класу

«Дорогой отец! Прощайтесь с тобой перед смертью. Нам очень хочется жить, но пропало – не дают! Я так этой смерти боюсь, потому что малых детей бросают живыми в могилы. Прощайте

вич, і туди ж він приніс Валю. Коли він розповів Олені, де він знайшов дівчинку, вона зрозуміла, що це – єврейська дитина з гетто. Вона залишила дівчинку в себе, розповівши всім, що це дитина її сестри з далекого села.

Чоловік, який приніс Валю у дім Олени, був солдатом радянської армії, що втік з німецького полону. Валендович знайшла його пораненим у міському парку, привела його додому, доглядала його, поки він не одужав. Всі ці дії Олени, особливо ті, що стосувалися Валі, ставили під загрозу її власне життя і життя її шестирічного сина Євгена. Через два місяця після того, як сестра розсталася зі своєю дочкою, вона почула від єврейки, яка працювала поза межами гетто, що чоловік Олени приніс додому маленьку дівчинку. Жінка описала зовнішність дитини та із захватом розповіла про любов, якою оточили у родині чужу дитину. За допомогою цієї жінки, сестра примкнула до групи працівників, вийшла в місто і дійшла до дому, де проживала Олена.

Коли Катя з'явилася у домі Олени і побачила Валю, Олена одразу зрозуміла, хто ця жінка і запропонувала Михайлу закрити двері на ключ, щоб уникнути “сюрпризів”.

Жінка, яка влаштувала зустріч матері і доньки, потім передавала Катерині записки від Олени, що розповідали про стан дитини.

Пройшло п'ять місяців. Було організовано побіг з гетто групи у 25 чоловік, серед яких були і ми з Катериною. Побіг дивом вдався і ми опинилися у партизанському загоні, у якому моя сестра воювала аж до звільнення міста. Мене переправили в інший загін, тож все, що далі відбувалося, я знаю з розповідей сестри.

Пройшло ще сім місяців. Сестра дізналася, що одного разу партизанка з її загону побачила групу людей, що втекли від нацис-

навсегда. Целую тебя крепко-крепко,

Твоя Ю.» [13].

*Приписка 12-річної
Юїти Вишнятської до
передсмертного листа
її матері, Злати Вишнят-
ської, чоловіку і батьку*

тів з міста до лісу, і серед них була «велика лялька», що сиділа на возі. Партизанка спитала у жінки, що стояла поруч, чия ця лялька. Жінка відповіла, що це дочка єврейки, що втекла з гетто, і вона сподівається знайти матір дитини серед партизан».

Через кілька днів Катю визвали до командира і сповістили, що її дочка з Оленою Валендович знаходиться в іншому загоні, на відстані 30 кілометрів, і що Катя може негайно іти до неї.

Ці 30 кілометрів Катерина проходила ще двічі. Через три тижні їй дозволили перевести Олену з Валею у село, що знаходилося за 4 кілометри від Катіного загону. Вона отримала можливість бачити дитину раз на тиждень.

Михайла Громова, прийняли у загін сестри. В липні 1944 року, за кілька днів до звільнення Мінська, він загинув» [11].

У таких історіях треба звернути увагу на те, що рятували дітей. Для людини без клінічної ненависті до євреїв та інших психічних відхилень кожна дитина сприймається як об'єкт, що потребує захисту і турботи. Дитину важко асоціювати з ворогом, ставити їй щось у провину.

Як вже зазначалося, багато історій забулося і відтворити їх точно майже нерально. Але надзвичайно цікаво, як розповідають про свої подвиги самі Праведники. Мені вдалося знайти розповідь «від першої особи». Юлія Кухта до війни працювала нянькою в єврейській родині.

Юлія Кухта

«З 1934 року я жила спочатку хатньою робітницею, а потім нянькою у родині Сарі Борисівни Трускіної. При мені народилися обидва її хлопчики – Марк та Алек. 24 червня 1941 року, коли ми залишали Мінськ, я тримала хлопчиків біля себе на возі і старалася не губити з поля зору Сару Борисівну. Але почалося бомбардування, і ми таки загубили одне одного. На возі зі мною їхали сестра Сарі – Анна Борисівна з чоловіком, та її батько – Борис Львович.

«...Я напишу о Краснопольской трагедии. Там погибли 1800 евреев и среди них моя семья: красавица дочка, больной сын и жена... 20 октября 1941 года немцы согнали всех и расстреляли. А детей они мучили два месяца, потом убили... Я муж без жены и отец без детей,

Від'їхавши кілометрів 20 від міста чоловік Анни Борисівни сказав, що немає сенсу їхати далі, і увечері ми вже повернулися до Мінська.

Спочатку ми всі жили у батьків Феліціана Владиславовича (чоловіка Анни). Але коли дідуся і Анну Борисівну загнали у гетто, мати Феліціана, Полина Осипівна стала наполягати, щоб я відвела до гетто ще й Марка, бо риси його обличчя були явно єврейські.

“Через нього може загинути вся наша родина, відведи його у гетто”, – повторювала вона. Одного разу пішовши зі мною і Марком у гетто вона залишила хлопчика з дідусем.

Я ніяк не могла заспокоїтися. “Він загине”, – думала я. Кожен день я ходила до гетто, передавала продукти. Алека за цей час я встигла записати як свою дитину і ніколи не розлучалася з ним.

Одного разу мене потягнули до поліції і стали допитуватися, звідки в мене хлопчик.

“Певно ти за великі гроші вирішила сховати у себе єврейську дитину”.

Я все заперечувала, навіть коли мене почали бити. “Моя дитина – і все”. На щастя, Алек злякався, коли мене почали бити, і закричав “Мамо, мамо!” Мене відпустили.

Але після цього Поліна Осипівна стала вимагати, щоб я з хлопчиком залишила їх будинок.

Я зняла кімнату на вулиці, де мене не знали. Вже той час у гетто почали розстрілювати євреїв. Мене жахливо мучили думки про Марка. Я вирішила забрати дитину, хай там що. І одного разу, під час побачення, Анна Борисівна змогла потайки передати мені дитину.

Поліна Осипівна декілька разів попереджувала мене, що я погублю і себе і дітей. Та я вирішила, що краще померти з ними, але нікуди їх не віддати. Крім мене в них вже

і я уже не молод, но я мстил и буду мстить...» [15].

З листа солдата Червоної армії Гофмана

«В доме, где мы жили, на моих глазах расстреляли около 20 мужчин; увидев это, я схватила маленькую сестричку и брата и полетела к дяде, который жил недалеко от нас... Крики и вопли матерей, плач маленьких детей были ужасны... Весь дом и все, что мы имели, сгорело. Поселились временно у дяди. Немцы страшно свирепствовали. Очень многих евреев убили, только на нашем и на соседнем дворе они убили 75 человек. 16 000 забрали будто бы на работу, сказали, чтобы внесли контрибуцию, – тогда отпустят, но никого не выпустили, всех убили и сожгли...» [16].

нікого в світі не було. На той час ні дідуся, ні Анни Борисівни вже не було в гетто. Певно, їх розстріляли, як і всіх інших.

Мені вдалося вписати у свій паспорт і Марка.

З того часу дітей я вже нікуди не відпускала. Уходячи на роботу, закривала їх у кімнаті. Марк, як старший, доглядав молодшого.

Декілька разів, як тільки діти викликали підозри, я змінювала місце роботи. Я боялася за їх життя...» [14].

З розповіді Юлії Кухти старшому лейтенанту юстиції Маякову

Ірена Сендлер

Варшавське гетто, що налічувало 350 тисяч осіб (чверть населення Варшави), у жовтні 1940 року було остаточно закрито.

В той час Ірена Сендлер працювала у міській адміністрації. Знайти спосіб, як допомогти євреям, було надзвичайно складно. Окрім того, що продуктів харчування катастрофічно не вистачало, у гетто почалися епідемії. «Це було пекло – люди сотнями вмирали на вулицях, а світ мовчки на це дивився», – пізніше розповідала Ірена.

В тому ж році Сендлер вдалося добути для себе і для групи своїх подруг пропуск у гетто. Оскільки німці боялися епідемії, санітарними перевітками займалися поляки. Це був ідеальний привід. Використовуючи гроші міської адміністрації та благодійних єврейських організацій, Ірена організувала цілу систему допомоги – в гетто проносили їжу, ліки, вугілля, одяг.

В 1942 почалася депортація євреїв з Польщі. Ірена Сендлер разом зі своїми подругами від-

«Циклон Б»

«...Восени 1941 року у Аушвіці вперше застосували інсектицид “циклон Б”, що був призначений для очищення від вош приміщень і одягу. Дослід виявився успішним – гранули “циклону Б” виділяють пари синильної кислоти, що викликає моментальну зупинку дихання. “Циклон Б” став головним засобом масових вбивств в Освенцимі, Майданеку та деяких концтаборах Німеччини. Застосування промислових газів допомогло відносно невеликому числу есесівців в період з грудня 1941 до листопада 1944 знищити в газових камерах близько трьох мільйонів осіб» [18].

шукала адреси єврейських родин, де були діти, і пропонувала батькам віддати дітей, щоб під чужими прізвищами віддати їх на виховання у польські сім'ї або в дитячі будинки.

Більшість дітей вивозили на машинах швидкої допомоги, заховавши між закривавленим ганчір'ям або у мішках. Інших ховали у сміттєзбиральних машинах. Багато дітей були грудного віку – це сильно ускладнювало завдання, бо одна дитина могла заплакати у неслухний момент і видати всіх. Але й тут знайшовся вихід. Точніше, його знайшов водій Дебровські – він сажав у кабінку собаку, і коли якась дитина починала плакати, наступав собаці на лапу, щоб його виття заглушило плач.

Коли дітей вивозили за межі гетто, їм давали нові імена та документи. Ірена Сендлер почала вести список врятованих дітей. На окремих аркушах паперу вона писала справжні відомості про дитину та нові, вигадані. Ці листочки вона зберігала в банці, яку закопували у дворі однієї з подруг Сендлер.

Так вона продовжувала діяти до жовтня 1943 року. В її списку вже налічувалося понад 400 дітей.

Але тут її видали.

Сендлер була заарештована. Від неї вимагали зізнання і її список. Фашисти застосували тортури, зламали жінці руку. Однак вона нічого не розповіла.

Її засудили до смертної кари.

Незадовго до назначеного дня розстрілу, єврейська організація «Жегота» збрала і заплатила величезну суму грошей офіцеру гестапо. Ірену звільнили, офіційно оголосивши мертвою. Вона отримала нове ім'я.

В гетто їй з'являтися заборонили, але вона продовжувала реалізовувати свій план, врятувавши таким чином ще близько двох тисяч

дітей.

Сама Ірена Сендлер оцінювала зроблене так: «Я робила те, що мала робити і не боялася. Справжніми героями є діти та батьки, яким довелося так жахливо розстатися» [17].

Родіон Кличко

Досліджувати історію власної родини останнім часом стало досить «модною» справою. Часто при цьому на поверхню спливають невідомі подробиці.

Родина братів Кличко – Віталія та Володимира, як виявилось, постраждала не тільки від Голодомору, а й від Голокосту.

Дідусь Володимира та Віталія Родіон Кличко до війни закінчив школу міліції і працював у НКВД. Пізніше став начальником паспортного стола у Смелі. Його дружина Тамара була єврейкою. Працювала вчителькою української мови. В них народився син, якого назвали Володею.

Через кілька років після народження дитини, подружжя оселилося у батьків Тамари в Смелі.

Під час війни Тамару, її батьків та маленького сина заарештували. Родіон домовився з поліцейськими про викуп своєї родини. Кличко зібрав гроші, взяв у борг у знайомих, та вистачило лише на викуп дружини. Тоді він попросив про ще один день відстрочки. Але викупити сина і батьків Тамари не встиг. Наступного дня всіх трьох розстріляли.

Подружжя мусило тікати. Вони поїхали до Вільшани, оселилися у будинку батька Родіона. Їм постійно загрожувала небезпека.

Два роки Кличко був вимушений тримати дружину у ларці на печі, прорізавши у ньому діру, щоб вона могла дихати.

«Я видел, как они убивали. В 5 часов дня скомандовали: “Засыпать ямы”. А из ям раздавались крики, стоны. Под землей люди еще шевелились. Вдруг я вижу – из-под земли подымается мой сосед Рудерман. Он был ездовым на фабрике. Его глаза были налиты кровью. Он кричал: «Добей меня!» Сзади тоже кто-то крикнул. Это был столляр Сима. Его ранили, но не убили. Немцы и полицейские начали их добивать. У моих ног лежала убитая женщина. Из-под ее тела вылез мальчик лет пяти и отчаянно закричал: “Маменька!” Больше я ничего не увидел – я упал без сознания» [20].

**Зі свідчень
П. Чепурника, свідка
Пирятинського
вбивства**

Сам він весь цей час шив чоботи, валенки, чуні. Вимінював усе це на продукти.

Після окупації Родіон та Тамара повернулися у Смелу. У 1947 в них народився хлопчик, якого назвали Володимиром. Це батько Віталія і Володимира [19].

Висновки

Тепер, коли ми розглянули фактичний матеріал, що був ретельно відібраний із тисяч прикладів, можна спробувати зробити аналіз цих фактів. Наша мета – збагнути рушійні сили, які змушують людину ризикувати власним життям для порятунку іншого життя.

Отже, релігія як рушійна сила для самопожертви. Як вже було сказано, релігію я зараз розглядаю у психологічному аспекті. Релігія для людини, яка будує своє життя на її засадах і принципах, стає, по-перше, стримуючим механізмом, а по-друге – керуючим чинником у багатьох рішеннях. Психологія віруючої людини відмінна від психології атеїста вже самою наявністю таких ефективних стримувальних механізмів і керівництв до дії.

Стримувальний механізм релігії є більш ефективним тому, що для віруючої людини моральні норми – це світогляд. Саме тому поведінка такої людини не визначається наявністю зовнішнього контролю. Віруюча людина не краде не тому, що її можуть на цьому спіймати, а тому, що для неї це є неприйнятним, це суперечить її самосприйняттю. На відміну від віруючої людини, поведінку атеїста визначають у першу чергу зовнішні чинники. Його стримують або, навпаки, скеровують до дії усталені правила і закони. Виконання суспільно важливих норм і правил поведінки, які є керівними для атеїста, потребують зовнішнього контролю. Поки цей контроль існує, людина поводить, так би мовити, як людина. Якщо цей контроль зникає, є загроза того, що правила більше виконуватися не будуть. Наведена схема не враховує особливостей кожної окремої людини, її особистих якостей. Але «скелет» цієї схеми виглядає саме так. Оскільки людське життя більшість сучасних релігій визнає найбільшою цінністю, можна говорити про взаємозв'язок релігії і допомогу жертвам Шоа.

Порятунок дітей – це окрема тема. Дитина для нормальної адекватної людини завжди залишається дитиною. Дитину важко асоціювати з ворогом, дитина потребує захисту і піклування. Таке ставлення до дітей сприймається як цілком природне в нормальних умовах; таким воно має бути у кожного покоління кожного народу. Але коли світ перегортається догори дригом, коли держава, яка за своїм призначенням, здавалося б, має охороняти своїх громадян,

вбиває їх, коли ненависть і нетерпимість до людей іншої нації стає законодавчо оформленою, вже не можна впевнено сказати, що є природним, а що ні.

В цій роботі Ви мали змогу ознайомитися з історіями Олени Валендович та Михайла Громова, Ірени Сендлер, Юлії Кухти. Юлія Кухта врятувала дітей, яких виховувала, любила. Отже, в її діях були присутні особисті мотиви. Михайло Громов, побачивши залишену дитину, не зміг залишити її напризволяще. Часом (таких історій також багато) мотивом Праведника для порятунку дитини могла стати бездітність. Так, відомі випадки, коли врятовані єврейські діти виростили у родинах своїх рятівників, вважаючи їх за рідних батьків.

Здавалося б, зрозуміти мотиви Праведників, що рятували окремих людей, окремі родини простіше, ніж мотиви тих, хто врятував масово десятки, сотні, тисячі. Що штовхало других на такий ризик заради людей, яких вони, можливо, ніколи навіть не бачили? На мою думку, рушійні мотиви в обох випадках однакові, за винятком хіба що деяких особистих факторів. Різниця полягає в організаторських здібностях рятівника (що було вкрай важливим при масовому порятунку) та його можливостях.

У своїй роботі я прагнула проаналізувати мотивацію Праведників народів світу максимально неупереджено, з чистого аркуша. Для цього мені потрібно було віднайти історії спасінь, переказані у максимально нейтральному тоні. Здавалося б, не має бути нічого складного. Як виявилось, значно простіше було б шукати вже існуючі аналізи та оцінки. Фактологічного матеріалу без яскраво вираженої позиції автора дуже мало. Така небайдужість, з одного боку, не може не радувати, а з іншого – має занадто великий вплив на нашу власну позицію.

Науковий підхід до вивчення Шоа, таким чином, ненав'язливо замінили на набір догм і стереотипів, внаслідок чого антисемітськими безапеляційно вважаються мало не цілі нації. Але у Львівському історичному архіві зберігається справа нацистського поліцейя Кротюка, який, знайшовши в кущах єврейську дитину, в дочерив її. І це не поодинокий випадок. З протоколів окупаційної влади, що зберігаються в цьому архіві, можна дізнатися безліч вражаючих історій про те, як поліцаї переховували в своїх домах євреїв і були за це розстріляні. Чим пояснити дії таких людей? Вважати їх Праведниками чи ні?

Пояснень насправді може бути багато. Хтось з таких поліцаїв міг бути жертвою радянських репресій, і в силу цього, як і Митрополит Шептицький, сприймати німців як визволителів. Але на відміну від Шептицького, мало хто з них дійсно змінив своє ставлення і відношення до окупантів, коли вони побачили, в чому полягає їх визволення. Інша версія – поліцаї міг бути дезертиром і розуміти, що в разі перемоги Радянської влади, він буде розстріляний.

Тобто, маючи таку мотивацію стати нацистським поліцаєм, людина не мала особистої неприязні, ненависті у ставленні до євреїв. Отже, на відміну від тих, хто служив нацистській Німеччині через те, що перейнявся ідеями нацизму (а значить, і ідеєю винищення євреїв), він не сприймав людину як ворога лише через те, що вона належить до єврейського народу. То чи можна вважати таких людей Праведниками?

Визнання людини Праведником народів світу має свої нюанси. Крім вже названих пунктів, Праведник має бути в ідеалі взірцем моральності. Як назвати взірцем моральності людину, яка працювала на нацистів? Це складно зробити, оскільки одразу спрацьовує стереотип сприйняття. Політики, на відміну від справжніх істориків, завжди прагнули зробити історію чорно-білою, а отже, зробити з неї знаряддя для виправдання власних дій та поглядів. Довгий час люди, що боролися за незалежність України в рядах УПА, вважалися страшними антисемітами. А зараз з'ясовується, що в їх лавах воювало чимало євреїв; крім того, відомі випадки порятунку євреїв солдатами УПА. Дружина Романа Шухевича (!) Наталя переховувала єврейську дівчинку Ірину Райхенберг. Шухевич зробив для неї документи на інше ім'я. Після арешту Наталі, він сховав дівчинку в монастирі.

Цей парадокс створено штучно. Історію, що і так нам дісталася перекрученою в радянські часи, вирішили перекрутити в інший бік. У результаті маємо серйозний конфлікт поглядів.

Говорячи про становлення людини як особистості, формування в неї особистих якостей, не можна не згадати про те, що великий вплив на людину також має оточення, в якому вона виховується і проживає. Відповідно, ідеї, поширені в її оточенні, насправді мають надзвичайний вплив. Гітлер для того, щоб перетворити німців на націю, що була спроможна знищити мало не половину людства, упровадив у свідомість людей новий стереотип поведінки. Цього він досяг за допомогою активної пропаганди. Практично, він створив псевдорелігію, центром якої був не Б-г, а людина арійської раси та фюрер. Так само вчинив і радянський уряд, але головною фігурою при цьому став робітник – будівельник комунізму. За такої психології інтереси країни стояли значно вище за інтереси окремої Людини. Саме цим можна пояснити, як, ведучи оборонну війну, Радянський Союз зазнав таких неймовірних людських втрат. Але, знов-таки, говорячи про всі ці нюанси стосовно Шоа, слід пам'ятати, що в цьому питанні настільки багато винятків, що у будь-яких узагальненнях треба бути обережним, бо можна дійти хибних висновків.

Досліджуючи феномен Шоа – праведництво народів світу, я впевнилася в тому, що є речі, які неможливо пояснити сухими науковими фразами; не кожна думка, не кожен порив, не кожне рішення вписується в соціально-

психологічний аспект. Про Шоа важко розмірковувати без емоцій, втискуючи трагедію у тісне поняття «соціально-психологічне явище».

У моїй роботі немає абсолютних істин. Кожен має зрозуміти і вирішити для себе сам. Та при цьому треба пам'ятати, що Шоа не можна сприймати, використовуючи саму лише логіку. Оскільки події менш логічної не існує...

Посилання

[1] Паустовский К.Г. Повесть о жизни. Начало неведомого века // <http://lib.ru/PROZA/PAUSTOWSKIJ/lifebook3.txt>.

[2]* Шкраб'юк А. Митрополит (фактографічні нотатки) // <http://spilka.us.org.ua/library/szeptycki.html>.

* Подорож по Україні. Особистості в історії // <http://www.nashkray.kiev.ua/pers/sheptitsky.htm>.

[3] Вайн Б. Ам Израэль Хай. История евреев современной эпохи 1650–1990. – Иерусалим, 2005. – С. 414.

[4] Дорфман М. Кто забыл арабов — «Праведников народов мира»? // <http://shoa.com.ua/php/content/view/533/9/>.

[5] Муфтий, служивший нацистам, или От прошлого к настоящему // <http://rafael-972.narod.ru/indexmufti.html>.

[6] Вакулик Р. Чиуне Сугихара. Выбор самурая // <http://shoa.com.ua/php/content/view/480/9/>.

Визы в жизнь. История Семпо и Юкико Сугихара // <http://www.lechaim.ru/ARHIV/85/sug.htm> (електронна версія журналу «Лехаїм»).

[7] Риклянский Н. Холокост в Литве. Фрагменты истории еврейской семьи // <http://right.karelia.ru/rus/index.php?razdel=antifa&page=2005052450>.

[8] Левітас І. Праведники Баб'єго Яра. – Київ, 2001. – С. 24 – 25.

[8*] Брухфельд С., Левин П. Передайте об этом детям вашим... История Холокоста в Европе, 1933–1945. – Москва: Текст, 2000. – С. 76.

[9] Там же. – С. 88.

[10] Там же.

[11] История еврейского народа (Електронний підручник), частина «История Холокоста на территории СССР. Борьба евреев за существование и местное население» // http://jhistory.nfurman.com/shoa/hfond_145.htm

[12] Черная книга о злодейском повсеместном убийстве евреев немецко-фашистскими захватчиками во временно оккупированных районах Советского Союза и Польши во время войны 1941–1945 гг. / Сост. Гроссман В., Эренбург И. – Вильнюс: Йад, 1993. – С. 174.

[13] Там же. – С. 175.

[14] Там же. – С. 365 – 366.

[15] Там же. – С. 171.

[16] Там же. – С. 172.

[17] Валентіно П. Жінка, яка врятувала 2500 дітей // <http://shoa.com.ua/php/content/view/510/9/>.

[18] Брухфельд С., Левин П. Передайте об этом детям вашим.... – С. 55.

[19] Нікітенко Л. Козаки з хутору Кличків // <http://www.umoloda.kiev.ua/number/895/219/32608/>.

[20] Черная книга. – С. 50.

РЕЦЕНЗІЯ

НА РОБОТУ МАРІЇ МІЛЬМАН

«ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВЕДНИЦТВА НАРОДІВ СВІТУ.
ОСНОВНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ»

Роботу М. Мільман присвячено темі «Проблематика праведництва народів світу. Основні соціально-психологічні аспекти». Поставлена тема носить актуальний характер, але потребує дуже ґрунтовного підходу для адекватного висвітлення. На жаль, авторка відразу припустилася кількох методологічних помилок, які знижують цінність її дослідження. Так, повністю відсутній аналіз наявної наукової літератури за зазначеною темою. Авторка з нею навіть не знайома. Дуже хибною є джерельна база. Значна частина джерел є публіцистичними статтями, а ось наявні документальні джерела, навпаки, не використані (передусім стосовно митрополита Андрія Шептицького).

У структурі роботи авторка суміщає загальну і конкретну частини. Такий підхід є цілком можливим, але у цьому випадку авторці не вдалося утриматися на належному науковому рівні. Добір фонового історичного матеріалу (права колонка) здається дещо довільним, авторка наводить яскраві приклади, але вони справляють враження скоріше як публіцистичний прийом.

Основною частиною роботи є розповідь про вісьмох Праведників. Очевидно, що для тих глобальних висновків, які робить авторка, проаналізований масив є надто малим. До того ж авторка не аналізує джерела, не намагається наново відтворити історичні реалії, а просто використовує їх як готовий матеріал.

Усе це приводить нас до висновку, що ця робота не можна розглядати як повноцінне історичне дослідження. Але тут слід зауважити, що Голокост є предметом не лише історичної науки. І ця робота є зразком соціально-психологічного аналізу подій Голокосту. З такого погляду, висновки автора здаються вкрай цікавими, хоча і потребують подальшої перевірки на більш значному об'єктному масиві. Це стосується не лише спроби виокремити різні за мотивацією групи праведників (дуже спірною тут є «група спонтанного рішення», яка своїй появі має, здається, завдячувати дефіциту інформації у дослідниці), а й висновку щодо незалежності феномену праведництва від національного походження (респонс тезі про «генетичний антисемітизм» представників деяких народів) та матеріального стану (респонс теоретикам наукового марксизму-ленінізму).

Оформлення роботи цілком відповідає науковим вимогам. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо за можливе виставити роботі оцінку «9».

*Віталій Нахманович,
завідувач відділу Музею історії м. Києва, відповідальний секретар Громадського комітету для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру*